

ПАРАБОЛИЧНИ МОДЕЛ ПРИЧЕ У СРЕЋНОМ СИРОМАХУ ТИОДОРА РОСИЋА

Айстиракиј: У раду се истражује особеност параболично-алегоријских модела у *Срећном сиромасу* Тиодора Росића, маркира и дефинише њихов етички смисао, афористичка језгровитост језика и карактер главних јунака. Притом се идентификују и друге вредности назначених модела, у дискурсу животних истина и универзалних порука. По томе би се ови литерарни модели могли поредити са басном, у којој су, за разлику од Росићевих алегоричних модела, главни јунаци животиње. Росићев израз је узвишен и јасан, сасвим примерен структури и тематици параболе. Ваља рећи и то да параболола није у Росићевом приповедању само стилски израз, већ особен литерарни модел.

Кључне речи: параболола, прича, басна, књижевност.

За изучаваоце књижевне уметности Тиодор Росић је занимљив писац бар са неколико становишта: са становишта књижевне историје јер припада реду писаца који су поспешили интензитет развојних тенденција књижевности за децу и младе; са становишта књижевне теорије јер припада реду истакнутих писаца ауторске дајке; са становишта стила и језика јер настоји, уз све тенденције модерног књижевног израза, да свој језик прилагоди архаичном говору јунака из прошлости; са становишта етичке вредности јер афирмише хуманизам и славу српских средњовековних владара и других познатих људи; са становишта конфесионалне припадности јер оживљава аутентичне мотиве из српске митолошко-религиозне прошлости; са становишта дидактичко-педагошких погледа и оцена – јер својим делима учи младе нараштаје, открива им националне вредности српске баштине и упућује у свет духовних и естетских релација.

Росић је по вокацији приповедач који изворе и тематику за своја дела црпи најчешће из српске средњовековне прошлости, из митова и предања, или се инспирише јуначима и догађајима из тог времена, настојећи да савременом читаоцу приближи духовни и културни амбијент једне заиста занимљиве и славне историјске прошлости. Два су основна разлога који су нас

определили за збирку параболичних прича под насловом *Срећни сиромас* – богатство и разноврсност понуђених садржаја и порука и начин уметничког обликовања митолошке и историјске грађе. Један од разлога новог ишчитавања ове књиге јесте и чињеница да је *Срећни сиромас*, у односу на друга Росићева дела, остао незапажен, на маргини текуће књижевне критике. Међутим, ово дело, по свим елементима структуре, а нарочито слојевитости значења и порука, завређује већу пажњу и дубљи и опсежнији књижевнокритички приступ. Слојевитост значењских нивоа и афористичка конструкција стилског израза налажу књижевном историчару да не претендује на исхитрене и апсолутне судове јер „због своје историчности, у тренутку када открива неки видокруг, критика скрива неки други видокруг. Она омогућава да се нешто види управо у оној мери, у којој човека чини слепим за све друго” (Дубровски 1971: 263).

Кад је реч о овој збирци кратких прича, прво питање на које би ваљало одговорити јесте зашто је Росић целој збирци дао наслов *Срећни сиромас*, иако речи у том исказу, бар по значењу, нису кохерентне. Напротив, те речи су у некој врсти апсурдног контраста, који може појачати интересовање читаоца или књижевног историчара за садржај који се крије иза таквог, параболичног наслова. Након првог ишчитавања прича, одговор на ово питање дају поруке и садржина уметничког текста који углавном нема развијену епску форму, изузев неколико модела као што су „Срећни сиромас” и „Богојављенско пророчанство”. Ове приче се до извесне мере могу поредити са фолклорном новелом јер је у њима све измишљено, као у новели, али је на другачији начин саопштено. У новели има реализма и животне свакодневице у којој се, уз наглашену дозу хумора, маркира особеност обичног човека који је кадар да надмудри властодршце, тирани или окрутне владаре. Народни приповедач је своју поруку саопштио отворено, архаичним говором људи и времена у коме је прича настала. Поменуте Росићеве приче су саткане узвишеним говором и садржином која има алегоричну поенту и гномску поруку свевременског значења. За разлику од бајке у којој углавном фигурирају тројица браће, од којих је најмлађи увек позитивна личност, у причи „Срећни сиромас” реч је о сукобу двојице браће. Тематски оквир ове приче је познат у предању, па и у структури фолклорне бајке. Росић не улази у детаље братског сукоба, нити у анализу ликова. Не зна се који је старији а који млађи, али један је морао да напусти кућу, да оде у свет и настани се у природи, где ће, чувајући стадо уз песму и радост проводити живот. Онај који је остао на имању и богатио се није никада осетио радост и срећу. А када је пошао да тражи славуја који у гори пева, био је изненађен када је уместо славуја угледао распеваног, срећног пастира. Био је то његов брат кога је отерао од куће. Тада је могао видети да човека може учинити срећним и задовољним оно

мало што има и да је то његово највеће богатство, а да су шкртост и грамзивост оличење беде и духовног сиромаштва. Читалац мора застати пред речима оца Јулијана „За срећом сиромаша чезне ризница богаташа” које опомињу да срећа није у материјалном, већ у духовном богатству човека. То су речи пуне животне истине које развејавају многе дилеме и упућују читаоца у сферу пишчевих метафорично-алегоричних порука и реминисценција. За разлику од бајке, у причи „Богојављенско пророчанство” нема позитивних јунака. Фабуларни ток је сведен на два актера, од којих сваки од њих, после успешне пљачке, оном другом припрема замку. На крају страдају обојица, а прича се завршава свевременском поентом „Похлепа је неверан друг”, или оном народном „Ко другоме јаму копа сам у њу пада”, јер на свету има свега довољно за човеков живот, али не и за његову похлепу.

Форма и духовитост садржине у појединим причама („Петар”) асоцирају на усмене шаљиве форме. Таквих примера у Росићевој књизи нема много јер поента његових прича није хумор, већ нека животна максима или наталожено искуство претходних генерација. У том погледу би се могла успоставити извесна веза са пословицама, али само у оном делу садржине који представља поенту, исказану у једној реченици, најчешће у епилогу. Разлика у односу на пословице је исувише видљива јер у пословицама је исказано наталожено искуство многих људских нараштаја, док се поука из Росићевих прича изводи на основу конкретног животног садржаја, неке ситуације или забележеног догађаја. Са шаљивом причом може се успоставити корелација по форми, по језгровитом стилском изразу, а каткад и по хумору који је код Росића тек у неким причама благо интониран, али не и по начину уметничког обликовања и по порукама. Аутор шаљиве приче такође саопштава неку поруку, али отворено, без увијеног значења јер му је превасходни циљ да прича засмеје читаоца, док се у Росићевим параболама порука маркира као главни циљ. Шаљива прича, и када има поруку, нема алегорију, за разлику од Росићевих прича које су редовно сведене на параболичну афористичко-алегоричну конструкцију.

Росићеви параболични модели највише сличности, по форми и начину алегоричног наравоученија, по лапидарности стилског исказа, имају са басном. Назначени модели припадају најстаријим књижевним врстама које потичу из старовековних цивилизација, а нарочито су присутни, као модел и начин уметничког обликовања, у време старе хеленске и римске културе. Парабола је реч грчког порекла, која је првобитно била назив за стилску фигуру нејасног значења. У том значењу су је употребљавали и Аристотел, Квинтилијан и други филозофи тог доба. Доцније ће постати синоним за кратку, алегоријску причу, етичко-поучне садржине, обликовану језгровитим узвишеним реторичким изразом. Од такозване *дидлијске параболе* која

потиче из *Светиога йисма*, она је на различите начине присутна у књижевности средњег века, а нарочито у делима писаца из епохе просветитељства (Лесинг: *Параболе*), али се среће и у делима романтичара, Гетеа, Шилера и других.

Басна припада реду најстаријих књижевних форми. Неки подаци и записи упућују на закључак да би јој постојбина мола бити Индија и Медитеран. Најстарији подаци о басни сачувани су у Хесиодовом делу *Послови и дани* (IX–VIII век п. н. е), у записима Соломона и делима Архилоха. Басна је у Европу стигла преко Езопа и ушла у баштину свих народа. По мишљењу Виготског, басна је „зачетак лирике, епа и драме”, а њени ликови – праузор свих епских и драмских јунака. Форма басне је од првих њених корена до данас остала скоро иста. По структури је најчешће једноепизодична прича, а има случајева када је по систему контраста компонована и као двоепизодични модел. Сачувала је алегоричну форму и дидактичну поруку, што је приближава параболи и пословици. Чак се и многи мотиви из Езопових басни понављају, у различитим или сличним облицима, у делима доцнијих баснописаца, Федра, Лафонтена, Лесинга, Крилова и других.

За разлику од параболе, па и Росићевих параболичних модела, где су главни јунаци људи различитих афинитета и особина, у басни су скоро увек главни актери анимални ликови. Басна је углавном компонована на два плана: буквални, који се односи на животиње и алегоријски, који се односи на људе. У њеној садржини доминира само једна компонента. Црно-бела техника је константна карактеристика њене структуре. „Вук је увек крволочан, суров и немилосрдан. У басни нема примера када је он позитиван јунак” (Милинковић 2012: 41). За разлику од њега, јагње је оличење доброте; нема примера у којима је оно лукави преварант, подлац или тиранин. Алегорија басне је, углавном, у фабули, а у параболи најчешће у епилогу, саопштена неким афористичким или гномским исказом. Сличност ових модела може се, углавном, препознати у поруци која каткад има општи, свевременски значај.

Паралела између Росићевих прича и басне могла би се успоставити на принципу контраста и других подударности. Ни једна ни друга врста немају развијену фабулу, а компоноване су посредством нарације и дијалога који воде главни јунаци. Аутори ових модела нису склони дескрипцији нити детаљним, реалистичким описима конкретне ситуације. Циљ и концепција садржаја усмерени су као припрема за епилог у коме је најчешће поента и порука конкретног текста. Аутор басне говори о животињама, а мисли на људе, док Росић говори о људима, а мисли на њихове мане или друге особине, из којих супституише основну идеју, поруку, или какву филозофску мисао. По форми обе врсте би се могле поредити са шаљивом причом, али

не и по порукама, а нарочито начину на који се порука саопштава. Шаљива прича често има поруку која је саопштена отворено и јасно, а цела садржина је прожета хумором. Хумор је у основи њене структуре, што се никако не би могло рећи за басну или параболу.

Књижевни ликови, без обзира о ком жанру и о којим јунацима је реч – реалним, иреалним или анималним – увек су носиоци радње и пишчевих порука. Они су реални или иреални, из људске свакодневице или из света флоре и фауне, трансформисани у бића која носе људске или надљудске особине. За разлику од басне у којој доминирају анимални ликови, у Росићевим причама су јунаци из реалног живота, припадници различитих генерација и различитих социјалних групација. Њихови портрети су јасни и препознатљиви. То што их издваја од других су индивидуална својства која се препознају као позитивне или негативне особине њиховог карактера. Сличности се уочавају по репрезентативним особинама, карактеристичним за понашање јунака у различитим околностима, различитим временима и животним срединама. Поједини ликови у своме понашању испољавају особине које су типичне за одређени узраст, за класну, верску или неку другу групацију. То су најчешће лако препознатљиве особине – охолост, тврдичлук, мудрост, доброта, похлепа, и слично. Живот је у Росићевим причама позорница на којој главну представу играју обични људи, вредни ратари и занатлије, неписмени и учени појединци, чобани, грамзивци и делинквенти, представници цркве, скитнице, пророци и други. Позитивни ликови свет око себе гледају као могућност да остваре неку добру намеру, да поделе добре савете или да учине неко хумано дело. Они који имају лоше намере опирају се елементарним, општеприхваћеним нормама живота како би задовољили лични интерес, не обзирајући се притом на штету и бол који наносе другима. Без обзира на улогу коју играју, Росићеви јунаци су типични представници друштвеног сталеза коме припадају. Индивидуализација њихових карактера остварена је на различите начине, говором, дијалогом, монолозима, описивањем и поступцима које чине у различитим околностима и животним искушењима.

Најизразитији јунак Росићевих прича је отац Јулијан, јунак који носи ореол мудрости и доброте, који код читалаца плени својом емоцијом, саветима, самилошћу и животним оптимизмом. Он је mudar и достојанствен, али није охол и претенциозан. У својим поступцима руководи се законима доброте и најчистијих људских осећања. Писац пред њега ставља разне проблеме и невоље, које он, снагом интелекта и наталоженог искуства, успешно решава. Каткад је и он у невољи, као у причи „Сунце”. Пошто га је неко оклеветао да је рђаво говорио о властима, доспео је у ропство и био принуђен да у каменолому кулучи на врелини сунца. Мирно је подносио терет

ропства, а када га стражар понуди да се склони у хлад, он каже: „Хвала синко! Робу је без Сунца у хладу мрачно.” И када зло надвлада правду, човек не треба да очајава, већ да верује да правда не може бити поражена. Разбојника осуђеног на доживотну робију тешиће кафкијанским саветом: „Синко, све је пролазно, па и доживотна робија.” Он верује у истину, у божију правду и свемоћ, а не зазире пред силом и насиљем моћних. Људима поручује да размисле пре но што се одлуче на неки поступак, а када погреше и западну у невољу да јој се не предају, већ да се боре или да је презиру. Младом ђаку ће упутити савет који ће му помоћи да одговори на искушења и изазове егзистенције: „Ако те гони цар – ти бежи; ако те гони Бог, ти стани.”

Похлепа и грамзивост стална су тема свих усмених и писаних модела, у свим фазама и развојним токовима књижевне уметности. Та тема је присутна у структури више Росићевих прича, међу којима је, свакако, најлепша „Бог није врана”. Браћа која су васпитавана у породици која изнад свега негује част и поштење показала су у рату, неочекивано, сасвим другачије карактере. Један је пљачкао и вратио се са малим богатством, а други није донео ништа. „Ти знаш зашто си ратовао”, рече отац старијем, „а знаш ли ти?”, упита млађег. „Знам. Бог није врана, па да грешнику одмах вади очи.” Човек је склон грешкама, пороцима и неразумним поступцима. Писац верује у вишу правду која је неизбежна јер је оличена у Богу. Ова прича упућује човека на елементарне принципе правде. Опасно је кршити начела етике, али грешити према човеку и ближњима још горе је од тога.

Индивидуална вредност човека не мери се његовим материјалним могућностима, већ знањем. Богатство је нешто што се може добити или изгубити, али знање остаје човеково трајно богатство, ма у којој ситуацији да се затекне. О томе илустративно говори прича „Бродолом”. Прича има кратку садржину и језгровиту, далекосежну поруку. Ковачев син, који је живео у сиромаштву, био је задовољан животом, за разлику од рибаревог сина који је био незадовољан у богатству јер је желео више. Они се отисну у свет; први је желео да стекне знање, а други још веће богатство. На повратку кући, после страшног бродолома, рибарев син се враћа као пуки сиромаш јер му је богатство потонуло у море, а ковачев син као богаташ, чије знање није могло потонути.

Порука Росићевих прича каткад је у наслову, а каткад у епилогу, обично у некој афористичкој максими оца Јулијана који зна одговор на сва питања и дилеме главних јунака. Њему се за савет обраћају деца и одрасли, обични, честити људи, па чак и делинквенти, који потичу из различитих класних и социјалних групација. У свакој његовој причи главни јунак је „лице које читалац прати с највећом напетости и пажњом” (Томашевски 1972: 220). Такав јунак је оличење храбрости, доброте и мудрости и зато код читалаца

изазива дивљење, сажаљење, наклоност, радост или тугу, зависно од тренутка и ситуације у којој се затекао.

Росић даје дубински пресек свих слојева друштва, од бескућника, прописвета, криминалаца, до часних људи различитих занимања и опредељења. У његовим параболама све је измишљено, али у релацијама стварног и могућег, сасвим блиског животу човекове свакодневице. Епилог сваке приче осмишљен је у рудиментарној поенти која нуди неку истину о суштини живота и људске егзистенције, о смрти и пролазности, о добру и злу, о љубави и мржњи, о раду и нераду, о срећи и несрећи, о богатству и сиромаштву, о слози и неслози и слично. Човек своју личност испољава у доброты, у мудрости, у лицемерју, лукавству или лажима, али Росић га у својим параболама опомиње на чињеницу да од њега увек има неко још бољи, паметнији, лукавији и лицемернији. Човекова природа је само на први поглед јасна и препознаљива, а у суштини врло комплексна, мистична и недокучива.

Слојевитост значења и снага порука пружају читаоцу, али и тумачима књижевног дела, могућност да на различите начине приступају рецепцији Росићевих прича. Притом ваља имати у виду и чињеницу да „тумачећи неко дело никада нећемо успети да умакнемо својој индивидуалности, своме времену и својој националности” (Кајзер 1973: 8). За разлику од дела чије су поруке актуелне само за друштвену стварност тренутка у којем су настала, вредност Росићевих прича огледа се управо у богатству порука и значења, у језгровитим афористичким максимама, у једноставним, али складно компонованим уметничким сликама свевременског трајања. Притом његове приче нуде афористичке мисли и идеје, које излазе из времена свога настанка и добијају квалификатив општих, универзалних максима. Идеје су супститутивно ткиво свих компоненти естетске и тематске структуре. Писци су од најстаријих времена, од првих усмених и писаних уметничких форми, имали шта да поруче читаоцу: Борба између добра и зла је вечна, а победа добра сасвим извесна. Ова порука је примарни лајтмотив Росићевих параболичних модела. Борба за истину и правду, за слободу, хуманизам и лепоту љубави, само су неке од вечних тема и идеја које прожимају структуру назначених параболоа.

ИЗВОР

Тиодор Росић, *Срећни сиромаси*, Београд: Bookland, 2003.

ЛИТЕРАТУРА

Дубровски (1971): Серж Дубровски, *Зашићо нова кријџика*, Београд: Књижевна мисао.

Ингарден (1971): Роман Ингарден, *О сазнавању књижевности уметничког дела*, Београд: СКЗ.

Кајзер (1973): Волфганг Кајзер, *Језичко уметничко дело*, Београд: СКЗ.

Милинковић (2006): Миомир Милинковић, *Сирани њисци за децу и младе*, Чачак: Легенд.

Милинковић (2012): Миомир Милинковић, *Књижевности за децу и младе – њоеџика*, Ужице: Учитељски факултет.

Милинковић (2014): Миомир Милинковић, *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Bookland.

Проп (1982): Владимир Проп, *Морфолоџија дајке*, Београд: Просвета.

Томашевски (1972): Б. В. Томашевски, *Теорија књижевности*, Београд: СКЗ.

Miomir Z. Milinković

University of Kragujevac

Faculty of Education in Užice

PARABOLIC MODEL OF NARRATION IN *SREĆNI SIROMAH* BY TIODOR ROSIĆ

Summary: The paper analyses parabolic-allegorical character of Tiodor Rosić's collection of stories *Srećni siromah*, with special emphasis on the moral of the stories, aphoristic way of expression and moral qualities of the main characters. The stories offer universal truths of life and ethical messages, which makes them comparable with fables where the main characters, unlike Rosić's, are animals. Rosić's style is sublime and clear, appropriate to the form of a parable. However, parable in Rosić's stories is not just a matter of style, it is a model of narration.

Keywords: parable, story, fable, literature.